

**ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СИНТАКСЕМИ У ФУНКЦІЇ ОБ'ЄКТА СТАНУ
В СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ)**

Речення — основна синтаксична одиниця і максимальна одиниця мови. На основі семантико-синтаксичних відношень у його структурі виділяються синтаксеми — елементи, спрямовані на зовнішнє відображення відношень між предметами та явищами об'єктивної дійсності [9:83]. В структурі семантично елементарного речення організуючу роль відіграють предикатні синтаксеми, які валентно зумовлюють кількісно-якісний склад субстанціальних синтаксем. Звичайно суб'єктна синтаксема займає лівобічну позицію відносно предиката, а правобічна заповнюється об'єктною синтаксемою. Метою цієї наукової розвідки є опис засобів вираження синтаксеми у функції об'єкта стану в публіцистичному стилі, зокрема, у підстилі газетної інформації.

Загальною ознакою публіцистичного стилю є діалектична взаємодія логічного та емоційного начал у висловленій думці [30:138]. Основним змістом статей у періодичній пресі є ідейно-політична або економіко-технічна оцінка фактів, явищ життя і діяльності суспільства, розкриття їх суті, значення, закономірностей і перспектив розвитку тощо [26:57-58]. Специфічною ознакою публіцистичного стилю є виразно авторський, "суб'єктний" емоційно-експресивний характер мовлення [30:145-146]. Переконаючи читача, автор підкреслює своє ставлення до висвітлюваних ним подій, намагається вплинути на свідомість та емоції читача, переконати його у правильності своєї оцінки.

Об'єктна синтаксема реалізується в своїх семантичних і морфологічних варіантах залежно від природи предиката. Одним з семантичних варіантів об'єктної синтаксеми виступає синтаксема у функції об'єкта стану. Вона переважно вказує на істоти або неістоти, на які спрямовано стан [2:118-119].

Основним морфологічним варіантом об'єктної синтаксеми в структурі елементарного простого речення виступає знахідний відмінок. Він виступає в граматичній системі української мови як спеціалізований відмінок об'єкта [13:106]. Функція об'єкта є його

первинною семантико-синтаксичною функцією. Семантико-синтаксична функція об'єкта стану у знахідного відмінка ґрунтується на семантико-синтаксичних диференційних відмінкових ознаках субстанціальності, валентного зв'язку з предикатом стану, пасивності, фінальної спрямованості, формально-синтаксичної ознаки центральності. Знахідним об'єкта стану керують перехідні дієслова, які можна поділити на групи залежно від їх конкретного значення:

— дієслова чуттєвого сприймання (*бачити, чути, відчувати, почувати, слухати, оглядати, споглядати*): За поразку у визвольних змаганнях **чую звинувачення** на адресу тільки українських політиків, провідників [20:10]; Адже так **приємно споглядати** свого ласкавця [23:16]; **Почуваєте безпорадність?** [11:7]; Нині депутати і запрошені **слухали** сільського **голову** уважно [8:1]; "Уже найближчим часом одесити зможуть **відчутти результати** проведених переговорів і укладених на виставці контрактів", — говорить головний архітектор Одеси Володимир Глазирін [8:3]; Він уважно **оглянув три** сільські **хати**, криті очеретом, з маленькими віконцями [28:2]; Дехто з них уперше в житті **бачив** державний **прапор** України з відстані витягнутої руки [21:3];

— дієслова інтелектуального стану (*розуміти, пізнавати, знати, пам'ятати, вважати, помічати*): Тут на столі **помічаю газету** з написаною ним статтею [18:3]; Україна **розуміла необхідність** диверсифікації джерел постачання енергоносіїв з самісінького початку своєї незалежності [22:4]; У Шевченковій науці ми **пізнаємо** багату **гаму** його власних почуттів [17:1]; М. Кропивницький прекрасно **знав побут, звичаї, мову** народу, народну **творчість** [15:2]; **Це можна простежити** на прикладі зростання мінімального розміру Джек-пота УНЛ [27:4]; **Пам'ятає** Лариса Павлівна прокурену вокзальну **залу** і себе самотню, зарюмсану [4:10];

— дієслова емоційно-оцінного ставлення до об'єкта (*любити, оцінювати, цінувати*): Ви **любите музику?** — спитала донья Соль [24:16]; Але вони **цінують** гарну **музику і спів** [23:9]; Та незабаром вони **оцінили вигоди** нової батьківщини: м'який, теплий клімат, поживний для рослин мул, багато риби в дунайських водах та безліч дичини у заростях тростини [4:11];

— дієслова позитивного/негативного ставлення до об'єкта,

внутрішнього стану і почуття (*підтримати, визнати, підтвердити, вітати, шанувати, чекати, довіряти, хотіти*): Я підтримував незалежність України і водночас виступав проти незалежності Росії [18:3]; Тут **українців чекав** шикарний обід [18:3]; Учасники обговорення **підтвердили необхідність** впровадження роздільного збирання і комплексної переробки відходів, в тому числі використаної тари і упаковки, в нашій державі [22:13]; Господарі тепло **вітали** юних **одеситів**, розповіли чимало цікавого про своє село [4:3]; Співгромадяни **довірили** Вам **мандат** народного депутата [7:4]; **Його визнає** та **шанує** світ [25:2]; Всі вони **хотіли добра** Україні [14:7];

— дієслова володіння/неволодіння (*мати, берегти, втрачати, тримати*): **Бережіть чоловіків!** [21:3]; Шахи **втрачають** колишню **популярність** [14:7]; Тобто всі кошти **матимуть** своє **призначення і спрямування** [22:13]; Поза містом на чималих островах української Венеції у гирлі Дунаю працьовиті жителі **тримають** величезні **города** [4:11].

Лексичний діапазон іменників у знахідному відмінку широкий: назви осіб, конкретні та абстрактні назви. Також у функції знахідного об'єкта стану вживаються особові, вказівні та заперечні займенники.

Знахідний відмінок в об'єктній функції нерідко взаємодіє з родовим, який є другим морфологічним варіантом об'єктної синтаксеми. Співвідношення цих відмінків наявне в зоні заперечних конструкцій та в зоні факультативного використання родового і знахідного. У синтаксичній зоні заперечних об'єктних конструкцій домінує родовий відмінок. "Дієслово *мати* завжди поєднується з родовим відмінком, незалежно від семантики іменника. На збереження цієї форми впливає синонімічна безособова конструкція із словом *нема*" [13:113]: Однак публічні "мінуси" В. Ющенка **не мають ваги** в порівнянні з його могутнім потенціалом — фаховим, моральним, політичним [25:2]; У них **немає вибору** [21:3]; У нас **немає учнів**, вражених сучасними хворобами юні — наркоманією, курінням, лихослів'ям [4:8]. Нами засвідчено один випадок вживання форми знахідного відмінка іменника з дієсловом *мати*: Узагалі Україна, як частина колишньої Російської імперії, **не мала** солідне **становище** на російському ринку [25:3]. Знахідний відмінок використано тут, очевидно, суб'єктивно, що є позанормативним

явищем. У родовому відмінку вживаються переважно іменники з абстрактним значенням, а іменникам у знахідному притаманна визначеність, конкретність. Вживання знахідного в даному випадку свідчить про тенденцію поступової заміни родового знахідним як спеціалізованим в українській мові відмінком об'єкта.

Також є кілька випадків вживання в родовому відмінку займенника *ніщо*, який вказує на невизначеність об'єкта: *Нічого* особливого в своєму фахові *не бачу* [4:12]; Людині вже *нічого не хочеться* [24:1].

Знахідний відмінок об'єкта стану в заперечних конструкціях виявлено, окрім згаданого вище, в одному випадку: Хіба ж то *не відчуває* суперчутлива, "радарна" душа людини поруч себе (над собою, немов світло зорі) духовну й, головне, дієву *присутність* феноменів Шевченка, Франка, Лесі Українки... [16:3]. Це — заперечно-питальне речення стверджувального характеру, використане мовцем з метою привернення уваги читача, що є типовим для підстилю газетної інформації.

При дієслові *чекати* нами засвідчено факультативне вживання знахідного і родового відмінків, а також знахідного з прийменником *на*: Він *чекає* разючих *успіхів* і схильний до радикальних заходів, постійних переходів від посту до переїдання, від відпочинку — до бурхливої діяльності [11:12]; З якою цікавістю ми *чекали повідомлень* із міжзональних турнірів, матчів, розбирали в клубах, у подвір'ях зіграні партії [14:7]; *Вас чекає* цінна нагорода за краще запитання щодо конкурсів "ІІ-Фонду" [11:1]; Вона кілька вечорів не виходила з дому, *чекала на тебе* з хвилини на хвилину [24:15]. На об'єкт, виражений родовим відмінком, нашаровується відтінок неозначеності, а об'єкт, виражений знахідним, має конкретне значення.

Вживання родового партитивного в заперечній конструкції нами засвідчено лише один раз: Я таких *яєць* ще *не бачив* [8:1]. Рідкісність використання родового партитивного зумовлена, на нашу думку, тим, що родовий партитивний звичайно вживається з предикатами дії, виступаючи морфологічним варіантом синтаксеми у функції об'єкта дії.

І знахідний, і родовий відмінки як морфологічні репрезентанти категорії об'єкта стану вживаються з прийменниками. Як за-

значає М. Я. Плющ, "вживання іменникової форми з прийменником приводить до послаблення відмінкової флексії і посилення ролі прийменника як засобу смислової диференціації" [10:34]. Іменники у знахідному відмінку, вжиті з прийменниками *на*, *у(в)* та *про*, сполучаються з дієсловами чуттєвого сприймання, інтелектуального та фізичного стану, а також предикативним прикметником *закоханий*: Люди вітру гостро *реагують на звук* [19:9]; Взимку і восени вони можуть часто застуджуватися, *страждати на різні захворювання* верхніх дихальних шляхів [23:9]; У той же час *подивимося на бджіл* [8:3]; Дружина Віра Миколаївна безмежно *закохана у свого Ваню* [19:14]; *Про* одеську музичну *школу* імені П. С. Столярського *знають* у різних країнах світу [4:8]. Ці прийменники підкреслюють фінальну спрямованість стану на об'єкт незалежно від лексичного значення іменника, діапазон якого є дуже широким: назви осіб, істот, конкретні та абстрактні.

Для іменників у родовому відмінку характерним є сполучення з прийменником *від* у поєднанні з дієсловами внутрішнього стану та дієсловами негативного ставлення до об'єкта: Про цей епізод ми чули у Львові *від учасників* відзначення ювілейної дати [15:1]; Закарпаття знову *потерпає від стихії* [29:1]; Але чи на часі нині *відмовитися від діючої системи?* [6:3]. Найчастіше в публіцистичному стилі зустрічаються конструкції з дублюванням прийменником дієслівного префікса *від*. У конструкціях з родовим об'єкта стану наявний і прийменник *до*, що сполучається з предикативними прикметниками *чутливий*, *байдужий*: Невже ви абсолютно *байдужі до своїх сучасниць?* [7:2]; Люди цього типу дуже *чутливі до запаху й смаку* [23:9]. Прийменники *від* і *до* увиразнюють спрямування стану на об'єкт. У формі родового відмінка переважають абстрактні назви, хоча зустрічаються й назви осіб.

Третім морфологічним варіантом синтаксеми у функції об'єкта стану виступає давальний відмінок. Його первинною функцією є функція адресата, а вторинна функція об'єкта стану утворилася внаслідок нейтралізації первинної для давального адресатної семантики і переміщення його в позицію сильнокерованого знахідного відмінка [2:123]. Давальний об'єкта стану корелює з семантико-синтаксичними ознаками субстанціальності, валентного зв'язку з предикатом стану, пасивності, фінальної спрямованості

стану на об'єкт та формально-синтаксичною ознакою центральності. Давальний у центральній позиції поєднаний з дієсловом зв'язком сильного керування [2:123]. Типовим дієсловом, яке керує іменником у формі давального об'єкта стану, є дієслово *сприяти*; дієслово *шкодити* засвідчене лише один раз: **Чоловікам** же вони тільки **шкодять** [19:14]; Федерація шахів України об'єднує аматорів і професіоналів, *сприяє* їх кваліфікованому і творчому **зростанню** [14:7]; При розтягненні м'язів яблучний оцет у поєднанні з кайєнським перцем *сприяє* їхньому швидкому **відновленню** [7:2]. Більш продуктивно функціонує давальний об'єкта стану у сполученні з предикативними прикметниками *потрібен*, *корисний*: У холодну пору цим **людям** **корисні** теплі ванни, масляні масажи [23:9]; Безробітний — він не **потрібен нікому**, навіть **родині** [19:14]; **Мені потрібні** моя країна, близькі люди й моя робота [18:3]. У формі давального об'єкта стану виступають переважно іменники — назви осіб та істот, а також особові та заперечні займенники.

Наступним периферійним морфологічним варіантом синтаксеми у функції об'єкта стану є орудний відмінок. Орудному об'єкта стану притаманні семантико-синтаксичні ознаки субстанціальності, валентного зв'язку з предикатом, пасивності, фінальної спрямованості стану на об'єкт та формально-синтаксичної ознаки центральності [3:130]. Орудний об'єкта стану перебуває у зв'язку сильного керування з дієсловом, сполучається з дієсловами відношення до об'єкта: вихваляння, прославлення, а також спрямування інтересу на об'єкт. Такими дієсловами є: *пишатися*, *гордитися*, *тішитися*, *захоплюватися*, *цікавитися*: **Проблемами** нашої служби завжди **цікавляться** і міський голова Руслан Боделан, і голова облдержадміністрації Сергій Рафаїлович Гриневецький [4:2]; Столиця чернечої держави — місто Карієс **пишається** Протатським **храмом** X століття [5:4]; Серйозно **захопився цим** і я [5:12]; Я й так усе своє життя некрасивою, потворною була, і **вродою** своєю ще **не натішилася** [12:3]; **Вами не можна не гордитися** [12:7]. У формі орудного відмінка вживаються іменники на позначення конкретних та абстрактних назв, а також особові та вказівні займенники.

На позначення синтаксеми у функції об'єкта стану вживаються сполучення орудного з прийменником з(*із*), який, крім вказівки

на об'єкт, додає ще й відтінок результативності: *Познайомився* в частині *із* запорожцем *Сашею Стовбуром* [5:9].

Найпериферійнішим морфологічним варіантом синтаксеми у функції об'єкта стану виступає місцевий відмінок, репрезентований в українській мові як відмінок, що не вживається без прийменника. Прийменник *на* виступає в ролі дієслівного постфікса після дієслова *зосередитись*, а прийменник *в(у)* — після дієслова *переконатися* і предиката *зацікавлений*: Трудяги-міністри згорнули свої папки і *зосередилися на тексті* політичної заяви з приводу понеділкової заяви Віктора Медведчука [21:3]; За цей рік ми знову *переконалися у правильності* наших дій [25:8]; Обидві сторони *зацікавлені в обміні* викладачами, науковими співробітниками національних академій, інститутів [22:4]. Зрісшись з опорним дієсловом, прийменники втратили в постфіксній позиції семантичне навантаження, а відмінкове закінчення є функціонально навантаженим [3:124]. Іменники в наведених прикладах є конкретними та абстрактними назвами.

Синтаксема у функції об'єкта стану функціонує й при дієсловах, вжитих у переносному значенні: *Живу*, *Україно*, *я тобою!* [5:4]; Розмірковуючи про стан сучасного українського парламенту, *не можна обійти увагою* і питання імплементації рішень всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року [6:3]; Очевидно, *слід* більш виважено *підійти до питань* імплементації, надати пропонованим формулюванням досконалішого з правової точки зору вигляду [6:3]. В таких випадках, на думку М. Я. Плющ, прослідковується "тенденція до розвитку тих значень, які служать для утворення дієслівних словосполучень метафоричних виразів, що утворюються мовцями автоматично" [10:66].

Синтаксема у функції об'єкта стану представлена широким діапазоном іменників на позначення осіб та істот, конкретних і загальних назв, а також особовими, заперечними та вказівними займенниками. Серед морфологічних варіантів синтаксеми у функції об'єкта стану нами засвідчено 43,3% вживання знахідного відмінка; 23,5% вживання родового, 17,2% використання давального, 10,2% — орудного та 5,7% місцевого відмінка. При цьому кількість безприйменникових конструкцій становить 73,2%, а прийменниково-відмінкових — 26,7%. Ці дані свідчать про те, що централь-

ним морфологічним репрезентантом синтаксеми у функції об'єкта стану є знахідний безприйменниковий як основний відмінок об'єкта в українській мові. З ним чергується родовий в заперечних конструкціях та у випадках факультативного використання родового і знахідного. Знахідному відмінку об'єкта притаманна конкретність, визначеність, а родовому — абстрактність, невизначеність. Наявність конструкцій, в яких замість родового відмінка використовується знахідний, свідчить про тенденцію поступової заміни родового знахідним як спеціалізованим в українській мові відмінком об'єкта.

Давальний відмінок є периферійним засобом вираження функції об'єкта стану. У формі давального відмінка виступають переважно назви осіб та істот, а також особові та заперечні займенники. Ще периферійнішим морфологічним варіантом виступає орудний відмінок, у формі якого вживаються іменники — конкретні та абстрактні назви, особові та вказівні займенники, а найпериферійнішим — місцевий, у ролі якого представлені іменники — конкретні та абстрактні назви. Вживання іменникової форми з прийменником приводить до послаблення відмінкової флексії і посилення ролі прийменника як засобу смислової диференціації: прийменник підкреслює фінальну спрямованість стану на об'єкт.

1. **Вихованець І. Р.** Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові. — К., 1971.
2. **Вихованець І. Р.** Нариси з функціонального синтаксису української мови. — К., 1992.
3. **Вихованець І. Р.** Система відмінків української мови. — К., 1987.
4. **Думська площа.** — Одеса, 2000. — №43.
5. **Думська площа.** — Одеса, 2000. — №45.
6. **Закон і бізнес.** — К., 2001. — №9.
7. **Одеські вісті.** — Одеса, 2001. — №47.
8. **Одеські вісті.** — Одеса, 2001. — №48.
9. **Ожоган В.** Функціонування прономінативних синтаксем у реченнєвій структурі (субстанціальні базові синтаксеми)// Проблемні питання синтаксису: Збірник статей. — Чернівці, 1997.
10. **Плющ М. Я.** Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. — К., 1986.
11. **Повір у себе.** — Львів, 2001. — №7-8.
12. **Повір у себе.** — Львів, 2001. — №9-10.
13. **Синтаксична будова української мови.** — К., 1968.

14. **Спортивна** газета. — К., 2001, 7 лютого.
15. **Сходинки**. — Одеса, 2000. — №16.
16. **Сходинки**. — Одеса, 2000. — №18.
17. **Сходинки**. — Одеса, 2000. — №21.
18. **Товариш**. — К., 2001. — №4.
19. **Україна і світ сьогодні**. — К., 2001. — №9-10.
20. **Україна молода**. — К., 2000, 1 листопада.
21. **Україна молода**. — К., 2000, 2 березня.
22. **Урядовий кур'єр**. — К., 2001. — №28.
23. **Фазенда**. — К., 2000. — №11.
24. **Фазенда**. — К., 2001. — №3.
25. **Шлях перемоги**. — К., 2001. — Ч. 10.
26. **Чередниченко І. Г.** Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. — К., 1962.
27. **Чорноморські новини**. — Одеса, 1999. — №98.
28. **Чорноморські новини**. — Одеса, 1999. — №99.
29. **Чорноморські новини**. — Одеса, 2001. — №18.
30. **Єрмоленко С. Я.** Синтаксис і стилістична семантика. — К., 1982.